

Eszenyiné Borbély Mária

A végzettség és a könyvtárosok digitális kompetenciaszintje közötti összefüggések összehasonlító elemzése

Az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében megvalósuló „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt részeként 2017 végén országos reprezentatív felmérésre került sor. A vizsgálat célja a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok digitális kompetenciaállapotának feltárása volt. Jelen tanulmány a felsőfokú könyvtáros végzettség és a digitális kompetenciaszint közötti összefüggéseket elemzi.

Tárgyszavak: *információs társadalom; digitális technika; technikai kultúra; információs műveltség; könyvtáros; iskolai végzettség*

Gyakran fogalmazódnak meg a felsőfokú könyvtárosképzéssel kapcsolatban kritikus vélemények a szakma gyakorlóitól, elsősorban a munkáltatók részéről. E vélemények szerint a képzés nem alkalmazkodik eléggé rugalmasan a digitális kor kihívásaihoz, és nem ruházza fel a fiatal diplomás könyvtárosokat megfelelő mértékben a 21. század munkavállalói kompetenciái közül az egyik talán legfontosabbal, a digitális kompetenciával.

Ugyanakkor a képzésben résztvevő és azt formáló szakemberek jól tudják, hogy a bolognai rendszerre történő átállás óta, sőt már azt megelőzően is ezek a készségelemek fontos részei a könyvtáros képzést tartalmilag meghatározó képzési és kimeneti követelményeknek. A legújabb revízió során 2016-ban is kiemelt figyelmet tulajdonítottak ennek a területnek az új képzési és kimeneti követelmények kidolgozói mind az alapképzés, mind pedig a mesterképzés vonatkozásában.

Természetesen ezt a véleménykülönbséget nagyon nehéz vagy talán nem is lehet felszámolni, de az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében megvalósuló „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt részeként, 2017. végén lezajlott felmérés eredményei objektív tényekkel szolgálnak arról, hogy valójában milyen hatással is van a könyvtárosok digitális kompetenciaszintjére a felsőfokú könyvtárosképzés. A vizsgálat során a magyar közkönyvtárakban dolgozó könyvtáros szakemberek digitális kompetenciaszintjének felmérésére került sor.

Külföldi és hazai példát sem egyszerű találni hasonló empirikus vizsgálatokra, amelyek kifejezetten a közkönyvtári területen dolgozó könyvtárosok digitális kompetenciáit tárnák fel. Ezen kevés vizsgálatok egyike a *Konstantina Martzoukou* és *Joanneke Elliott* által végzett kutatás, amelynek eredményei 2016-ban kerültek publikálásra. [1] A szerzők azt tanulmányozták, hogy hogyan lehet a közkönyvtárakban dolgozók digitális írástudását és digitális befogadási készségét fejleszteni. Megvizsgálták, hogy a könyvtár- és információtudományi mesterprogramok – ezeken megszerzett végzettséggel rendelkezik az amerikai közkönyvtárosok kétharmada – milyen digitális írástudást fejlesztő kurzusokat kínálnak. Ugyanakkor interjúkat készítettek könyvtárosokkal, könyvtárvezetőkkel is, akiktől azt tudakolták, hogy a képzés során tanultak mennyire alkalmazhatók mindennapi munkájuk során. Megállapították, hogy a közkönyvtárakban dolgozóknak naprakésznek kell lenniük a gyorsan változó külső technológiai környezettel kapcsolatban, mivel folyamatosan fejlődik a saját munkakörnyezetük digitális tájképe is. Ezek a követelmények nagyobb elvárásokat támasztanak a mélyebb és szerteágazó technológiai tudáselemek, készségek megszerzése irányába. A közkönyvtárosoknak nemcsak információs technológiai készségekkel kell rendelkezniük, hanem átvihető, átadható digitális írástudáskészségekkel is. Martzoukou és Elliott úgy fogalmazzák, hogy a könyvtárosképzés során a hangsúlyt arra kellene helyezni, hogy az úgynevezett „nagy kép” témákat tanítsák meg a hallgatókkal, mint például, hogyan lehet képessé válni arra, hogy lépést tartsanak a technológiával,

jó döntéseket hozzanak a technológia alkalmazásáról és tudják azt használni is, valamint a technológiáról való tudásukat képesek legyenek másoknak is átadni a könyvtárosok.

Az amerikai felmérés előbbiekben említett leglényegesebb megállapításai visszaköszönnek a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* gondozásában megvalósult vizsgálat kiértékelése során is.

Az online kérdőívet közel 1800 könyvtáros töltötte ki, az egyes megyék könyvtáros-létszámának megfelelő arányban.

A kitöltők számának nagysága és a mintavételi eljárás, valamint a minta reprezentativitása együttesen azt eredményezték, hogy a felmérés eredményei a teljes magyar közkönyvtári körre nézve általános érvényűnek tekinthetők. A vizsgálat csak a települési könyvtárakban dolgozóakra terjedt ki, mivel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár által gondozott projekt egyik kiemelt célja kifejezetten a közkönyvtárakban dolgozó könyvtári szakemberek digitális kompetenciaállapotának feltárása volt.

A kérdőíven a végzettségre irányuló kérdésben valamennyi elképzelhető végzettség és szakképzettség minden értelmes kombinációban választható volt. Az 1. táblázatban látható arányok nagy valószínűséggel megfelelnek a munkavállalók végzettség szerinti megoszlásának a magyar közkönyvtárakban.

A felsőfokú végzettség megszerzésének ideje szerint is kiegyensúlyozott a vizsgálatban résztvevők csoportja. A könyvtárosok és a nem könyvtárosok is hasonló arányban szereztek meg végzettségüket a 2. táblázatban látható öt időintervallum valamelyikében. Ennek ismeretében a végzettség és a digitális kompetenciaszint között meglévő

összefüggések vizsgálata már nem eredményezhet torzított képet.

1. táblázat

Végzettség szerinti megoszlás

Végzettség	Létszám (fő)	Arány (%)
felsőfokú könyvtáros	1090	62%
nem könyvtáros felsőfokú + asszisztens, segédkönyvtáros	239	14%
érettségi + asszisztens, segédkönyvtáros	221	13%
érettségi	91	5%
egyéb	114	6%
Összes	1755	100%

A továbbiakban elsősorban a könyvtárosként dolgozó felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkező és az egyéb felsőfokú végzettséggel és könyvtáros szakképzettséggel rendelkező munkavállalók digitális kompetenciaállapotának elemzésére kerül sor. Az eredmények kiértékeléséhez a jelenleg érvényes és az azt megelőző képzési és kimeneti követelmények szolgálnak segítségül. [2]

A felmérés eredményei. Általános megállapítások

A könyvtárosok digitális kompetenciaméréséhez a DIGCOMP keretrendszer szolgáltatta a módszertani alapot. [3] A DIGCOMP a digitális kompetenciának öt területét határozza meg, melyek a következők: információ, kommunikáció, tartalom-előállítás, biztonság, problémamegoldás. Valamennyi kompetencia kapcsán világosan definiálja az alap, a közép és a haladó jártassági szinteket. [4]

2. táblázat

A végzettség megszerzésének ideje

végzettség megszerzésének ideje	felsőfokú könyvtáros	nem könyvtáros felsőfokú + asszisztens, segédkönyvtáros
1970–1979	26 (2%)	7 (3%)
1980–1989	142 (13%)	40 (17%)
1990–1999	221 (20%)	37 (16%)
2000–2009	457 (42%)	82 (34%)
2010–2017	235 (22%)	72 (30%)
összes	1081	238

A felmérés összegző adatait az egyes kompetenciaterületek jártassági szintjeinek arányaival az 1. ábra tartalmazza. Az előzetes várakozásoknak megfelelően a könyvtárosok legerősebb kompetenciaterületének az információ kompetenciaterület bizonyult. Ezen a kompetenciaterületen a legkisebb az alapszinten állók aránya (12%) és legmagasabb a haladó szinten állóké (45%). Ez az egyetlen kompetenciaterület, amelyen a haladó szinten lévők aránya a legnagyobb. Az alapszinten állók aránya a többi kompetenciaterület eredményeihez viszonyítva ugyan lényegesen alacsonyabb, de az információkezelés kiemelt jelentősége miatt, könyvtárosok esetében még ez is túl magasnak tekinthető. Igen jelentős, 43% a közepes jártassági szinten állók aránya.

A könyvtárosok körében a második legerősebb kompetenciaterület a kommunikáció. Az alapszinten állók számaránya jelentősen alacsonyabb, mint a közepes és haladó szinten állóké, de ennek ellenére is jelentős, 28%. A közepes és haladó szinten állók aránya azonos, 36-36%.

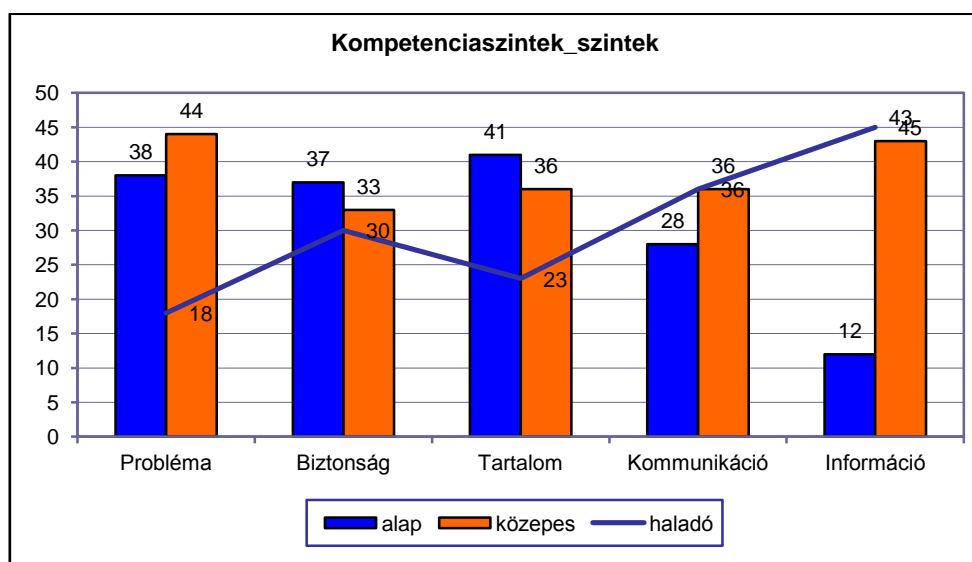
Talán az egyik legmeglepőbb eredménye a felmérésnek, hogy a biztonság kompetenciaterület bizonyult a harmadik legerősebbnek a könyvtárosok körében. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy itt már a csak az alapszintű kompetenciával bírók számaránya a legmagasabb (37%), és a legalacsonyabb pedig a haladó szinten állóké (30%).

A problémamegoldás kompetenciaterület arányai a legegységesebbek. Itt a közepes szinten állók létszáma a legnagyobb, és a haladó szinten állóké pedig a legalacsonyabb. A haladók alacsony arányának legvalószínűbb oka az lehet, hogy a kompetenciaterület egyik eleme, a digitális technológia innovatív és kreatív használata, rendkívül gyenge kompetencia a könyvtárosok körében.

A tartalom-előállítás kompetenciaterületen a legnagyobb az alacsony jártassági szinten állók számaránya (41%) valamennyi kompetenciaterület közül. A haladó szinten a könyvtárosok 23%-a áll, ez is messze elmarad a kívánatos mértéktől, tekintettel arra, hogy a tartalom-előállítás könyvtári területen is rendkívül fontos kompetencia napjainkban. Az alacsony szinten állók tábora a legnépesebb a programozás és a szerzői jog területén, így ezeknek a kompetenciáknak a fejlesztésével sokat lehetne javítani a tartalom-előállítási kompetenciaterület mutatóin.

A végzettség befolyása az egyes kompetenciák haladó szintű birtoklására

A 2. ábra az öt kompetenciaterület valamennyi kompetenciáját tartalmazza, és bemutatja, hogy a felsőfokú könyvtáros végzettséggel, a nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel, valamint az érettségivel rendelkezők körében milyen arányban vannak azok, akik haladó szinten birtokolják az egyes kompetenciákat. Egyértelműen látható, hogy

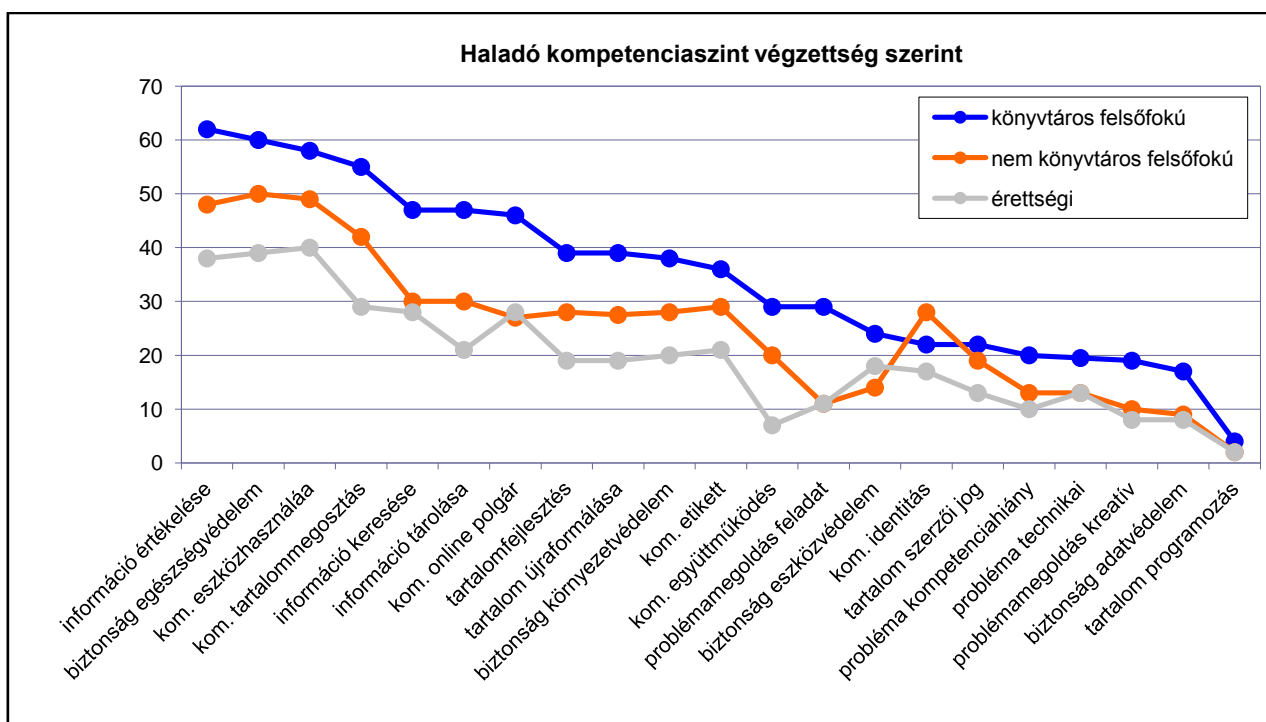

1. ábra Digitális kompetencia

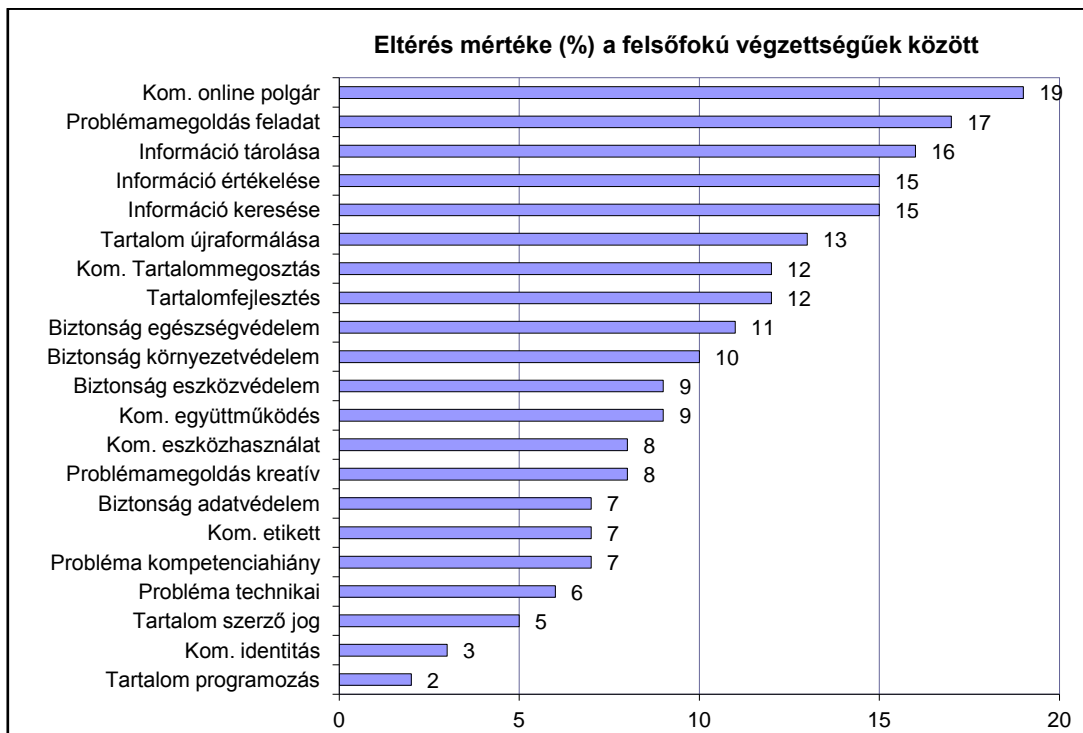
egyetlen kompetencia kivételével, ez a kommunikáció kompetenciaterülethez tartozó digitális identitás menedzselése kompetencia, valamennyi digitális kompetenciát a könyvtáros diplomával rendelkezők birtokolnak arányaiban a legtöbben haladó szinten. A digitális identitás menedzselését az egyéb felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül végzik a legtöbben haladó szinten. A legmagasabb végzettségként érettségivel rendelkezők közül a haladó szinten állók aránya a kommunikáció kompetenciaterületen belül az online polgárság gyakorlása kompetencia, a biztonság kompetenciaterületen az eszközvédelem kompetencia, a problémamegoldás kompetenciaterületen pedig a technikai problémák megoldásának kompetenciája terén haladja meg a nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát.

A felsőfokú könyvtáros és nem könyvtáros végzettséggel rendelkezők haladó szintű digitális kompetenciaállapotának eltérései a 3. ábrán láthatók. A 10%-os vagy afölötti különbségek már jelentősnek tekinthetők, ezért érdemes utána járni a lehetséges okoknak. A nagy különbség nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott kompetencia a

könyvtáros diplomával rendelkezők körében erős, pusztán arra utal, hogy lényegesen erősebb, mint a másfajta diplomával rendelkezők csoportjában. Tíz kompetencia esetében a huszonegyből minimum 10%-os a különbség. Az információ kompetenciaterület mindhárom kompetenciája, az információ keresése, tárolása és értékelése is ebbe a körbe tartozik. A kommunikáció kompetenciaterületről az online polgárság és a tartalommegosztás kompetenciák, a problémamegoldás kompetenciái közül a feladathoz illeszkedő technológia kiválasztása, a tartalom-előállítás kompetenciaterületről a tartalom újraformálása és a tartalomfejlesztés, a biztonság kompetenciaterületről pedig az egészségvédelem és a környezetvédelem kompetenciák tartoznak még ebbe a csoportba. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a biztonság kompetenciaterület eszközvédelem kompetenciája és a kommunikáció kompetenciaterület digitális környezetben történő együttműködés kompetenciája is sokkal erősebb a könyvtáros diplomával rendelkezők körében, mint az egyéb diplomával és emellett segédkönyvtáros vagy asszisztensképzésben szerzett képzettséggel rendelkezők között.

2. ábra Haladó kompetenciaszint végzettség szerint

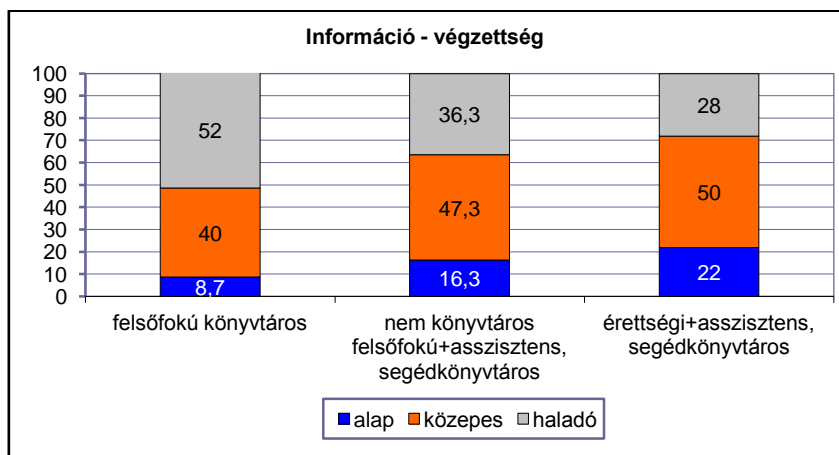
3. ábra Különbségek a felsőfokú végzettségűek között

Az információ kompetenciaterület eredményei végzettség szerinti részletezésben

Az információ kompetenciaterületnek és a hozzá tartozó egyes kompetenciák birtoklásának a könyvtárosok esetében kiemelkedő fontossága van. Az online információhoz való hozzáférés és keresés, az információs igény megfogalmazása, a releváns információ megtalálása; a források hatékony kiválasztása, az online források közötti navigálás; a személyes információs stratégia készítés;

az információ gyűjtése, feldolgozása, megértése és kritikus értékelése; az információ és a tartalom kezelése és tárolása a könnyebb visszakeresés céljából; az adat és az információ szervezése, ezek mind kifejezetten a könyvtáros szakmaiság lényegi elemei. Ezért is különösen fontosak az információ kompetenciaterület eredményei.

Az információ kompetenciaterületre kifejezetten erőteljes befolyással van a szakirányú végzettség (4. ábra).

4. ábra Információvégzettség

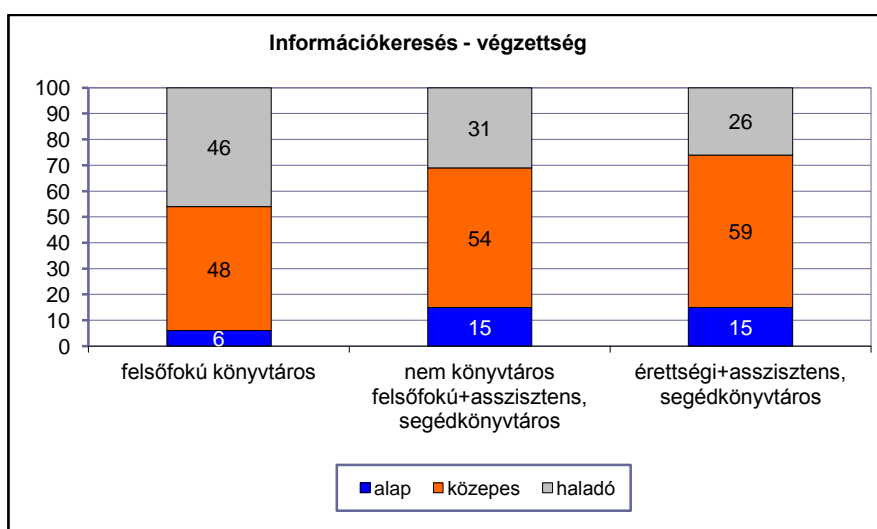
A felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők 52%-a az információ kompetenciaterület haladó szintjén áll, és összesen 8,7%-uk áll alapszinten. A könyvtárosok átlaga haladó szinten 45%, alapszinten pedig 12% volt. A könyvtáros diplomával rendelkezők jobb eredménye ellenére is ki kell jelenteni, hogy egyáltalán nem fogadható el, hogy szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező szakember alapszinten álljon az információkezelés kompetenciaterületén. A felsőoktatás és a szakma közös felelőssége, hogy ez a helyzet változzon.

Meglepően gyengébb eredményeket mutatnak azok a könyvtárosok, akik nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, és a könyvtári szakirányú ismereteiket asszisztensképzés vagy segédkönyvtáros-képzés keretében szerezték. Utalva a minta összetételének ismertetésekor már leírtakra, miszerint ilyen végzettséggel a felmérésben szereplők 14%-a rendelkezik, és ez az arány feltételezhetően hasonló a közkönyvtárban tényle-

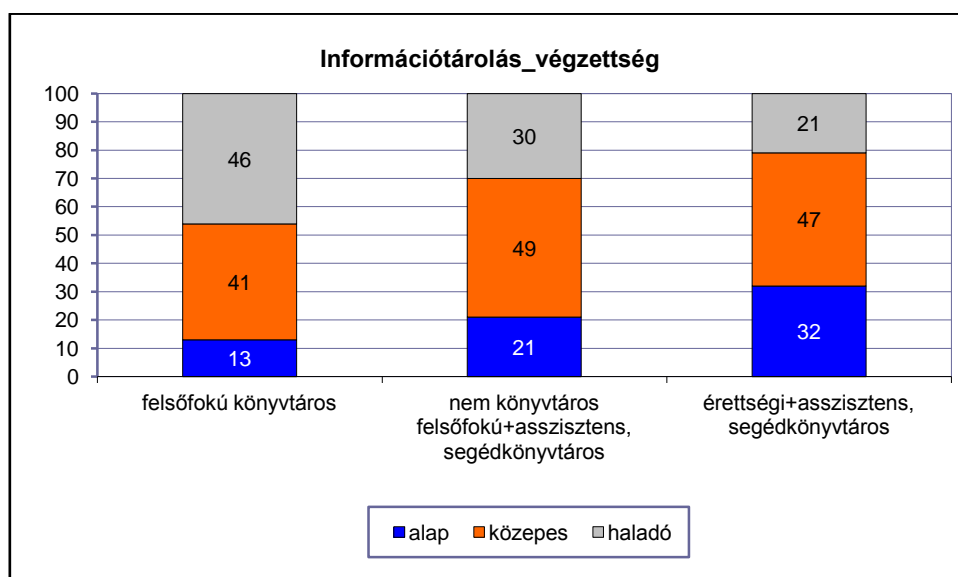
gesen foglalkoztatottak arányához, elmondható, hogy nem elhanyagolható létszámú csoportról van szó az esetükben.

A keresés kompetenciaszintjeit elemezve az 5. ábrán, erőteljes hasonlóság figyelhető meg a két, könyvtáros felsőfokú végzettséggel nem rendelkező csoport között. Ezt a nagyon fontos kompetenciát 15%-uk csak alapszinten birtokolja. Természetesen az sem örömteli eredmény, hogy a könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkezők 6%-ának is csak alapszintű jártassága van a keresésben. Haladó keresési kompetenciával a nem szakos diplomásoknak szűk harmada, a szakos diplomásoknak viszont már szűk fele rendelkezik.

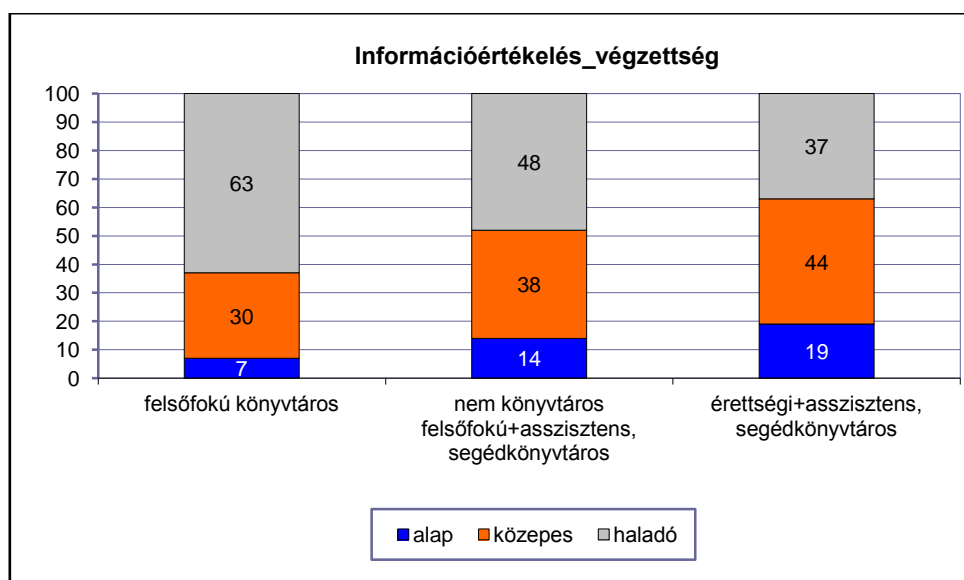
Az információ kompetenciaterület másik két kompetenciája, a tárolás és értékelés adatai is azt mutatják (6., 7. ábra), hogy a felsőfokú könyvtáros végzettséggel bírók komoly kompetenciafölénnyel rendelkeznek a másik két csoporthoz mérten.

5. ábra Információkeresés-végzettség

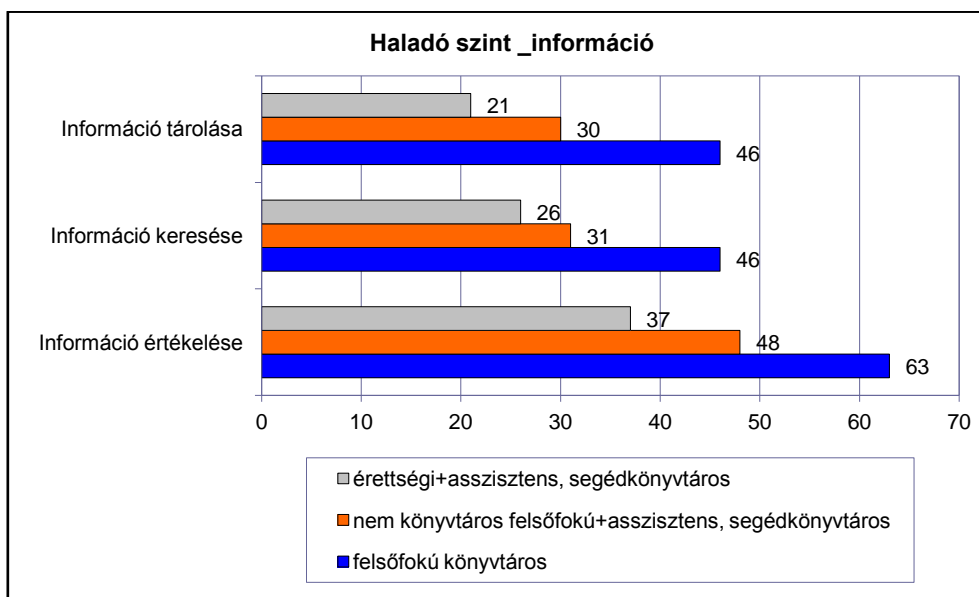
6. ábra Információ tárolás. Végzettség

7. ábra Információértékelés. Végzettség

Az információ terület kompetenciáinak haladó szintjén az eltérő végzettséggel rendelkezők között meglévő markáns különbségeket a 8. ábra részletezi. Csak a haladó szintet elemezve elmondható, hogy a könyvtáros diploma erőteljesen hat arra a készségre, hogy a könyvtáros a stratégiák széles skáláját tudja használni az internetes információkeresés és böngészés során. Képes a kapott információt szűrni és ellenőrizni. Tudja, hogy kiket kö-

vessen az online információmegosztó helyeken. Kritikus az általa talált információval kapcsolatban, és képes ellenőrizni és felmérni az információ érvényességét és hitelességét. Különböző módszereket és eszközöket tud alkalmazni a fájlok, a tartalom és az információ szervezésére. Stratégiák sorozatát tudja felvonultatni az általa vagy mások által szervezett és tárolt tartalmak visszakeresésére és kezelésére.

8. ábra Haladó szint. Információ

Az információ kompetenciaterület végzettség szerinti eredményei egyértelműen magyarázhatók a 2016-ig érvényes könyvtáros képzési és kimeneti követelményekben leírtakkal. Az alapképzési és mesterképzési szakok KKK-i a következő ide vonatkozó részeket tartalmazzák:

„Az alapképzés birtokában az informatikus könyvtárosok ismerik:

- a hazai és nemzetközi dokumentumok és információk értékelésével, kiválasztásával, ... a keresőrendszerek működtetésével, fejlesztésével, ... kapcsolatos alapelveket;
- az informatikai és infokommunikációs eszközök, módszerek, technikák alkalmazásának, hasznosításának lehetőségeit, a számítógépes információs rendszerek alkalmazásával, működtetésével... kapcsolatos alapelveket;

Az alapképzés birtokában az informatikus könyvtáros képes, illetve alkalmas:

- információk rendszerezésére és feldolgozására;” [5]

„A mesterképzési szakon végzettek ismerik:

- az információkezelés technológiáját,
- a tudásreprezentáció hagyományos és modern könyvtári technológiáit...”

A mesterképzési szakon végzettek alkalmasak:

- hatékony tájékoztatásra és információszolgáltatásra a hagyományos információforrások és a korszerű információs technológiák felhasználásával,
- adatbázisok tervezésére, létrehozására és karbantartására,

- szöveges és multimediális információk archiválására, szervezésére és közreadására elektronikus formában,
- az információelemzés és információtervezés módszereinek alkalmazására,
- a gazdasági, politikai, igazgatási, kulturális, tudományos és más (pl. szolgáltatási, egészségügyi stb.) területeken jelentkező szakirodalmi információs igények magas szintű kielégítésére,
- számítógépes szakirodalmi információs és információkereső rendszerek alkalmazására, adaptálására és fejlesztésére...”[6]

A kommunikáció kompetenciaterület eredményei végzettség szerinti részletezésben

A kommunikáció kompetenciaterület hat kompetenciát foglal magába, a technológia segítségével végzett interakciót, az információ és a tartalom megosztását, az online állampolgárság gyakorlását, a digitális csatornákon folytatott együttműködést, az online és virtuális interakciók során alkalmazott viselkedési normákat és a digitális személyazonosság kezelését.

Napjaink könyvtári gyakorlatában alapvető elvárás, hogy a könyvtárosok a digitális kommunikáció legkülönbözőbb csatornáit használva tartsanak kapcsolatot a használókkal. Az egyre összetettebb projektek, a digitális tartalmak iránti növekvő igény megkövetelik, hogy a könyvtárosok ismerjék és legyenek képesek használni is az együttműködésre

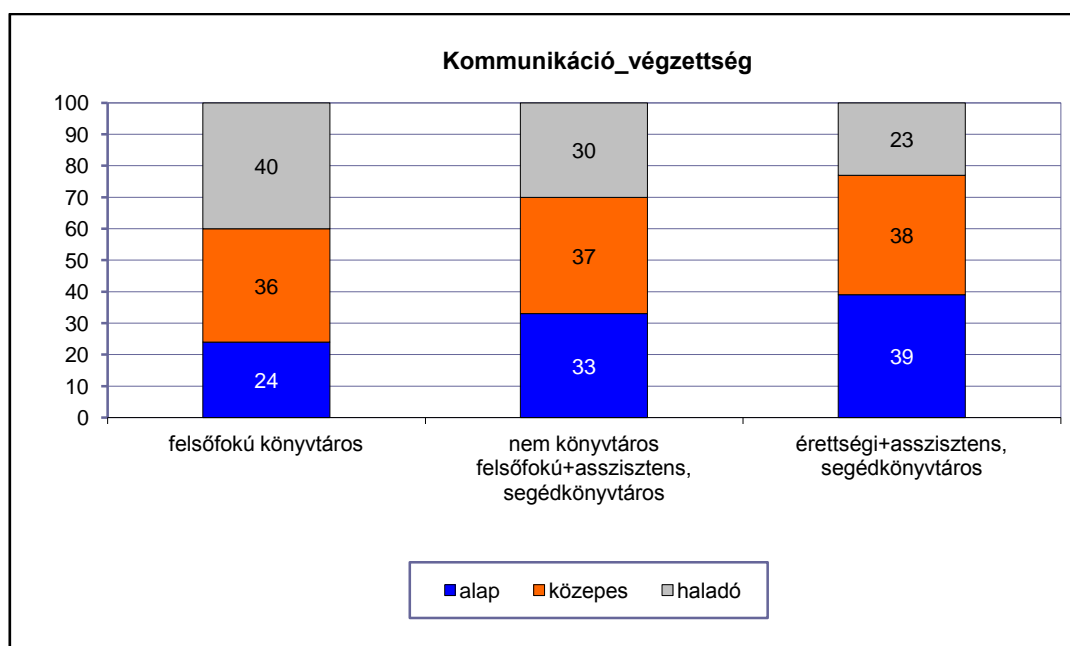
alkalmas eszközöket, alkalmazásokat. Fontos, hogy tisztában legyenek azzal, hogy a munka világa és a magánélet merőben eltérő kommunikációs környezetet jelentenek és más online viselkedési szabályokat igényelnek. A könyvtárosnak felkészülnie kell lennie arra is, hogy menedzselni tudja a saját, és intézménye digitális identitását is, az utóbbi esetben például egy intézményi Facebook-fiókot.

A kommunikáció kompetenciaterület egészét tekintve a 9. ábrán, az látható, hogy a végzettség nem gyakorol nagyon erőteljes hatást a kompetenciaszintek alakulására. A közepes szinten állók aránya majdnem azonos a vizsgált három végzettség szerinti csoportban. Azonban a haladó szint és az alapszint arányai a kommunikáció esetében is függnék a végzettségtől. A felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők körében a legnagyobb a haladó és a legkisebb az alapszinten állók aránya. A nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel és könyvtáros szakképzettséggel, valamint az érettségivel és könyvtáros szakképzettséggel rendelkezők csoportjában többen állnak alapszinten, mint haladó szinten. Ugyanakkor bizonyos kommunikációs kompetenciák esetében már erőteljesen kimutatható a végzettség kompetenciaszintre gyakorolt hatása.

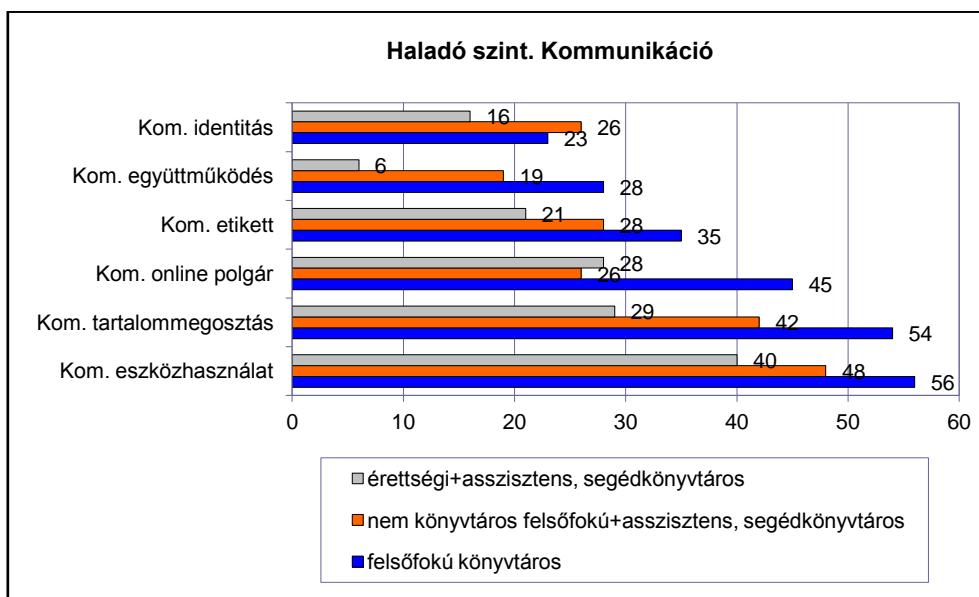
A kommunikáció kompetenciaterülethez tartozó kompetenciák közül a végzettség legnagyobb mértékben az online állampolgárság gyakorlására, a tartalommegosztás kompetenciájára, a kollaborációra, és a kommunikációs technológia használatának kiterjedtségére hat.

A felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők körében haladó szinten állók aránya a technológia kiterjedt használatában 56%-os, a tartalommegosztás területén 54%, és az online polgárság gyakorlásában 45%. A nem könyvtáros felsőfokú végzettségűek csak a technológia használatban tudtak 50% körüli arányban (48%) haladó szintre kerülni, a másik két kompetencia esetében lényegesen elmaradnak a szakirányú végzettséggel rendelkezőktől (10. ábra).

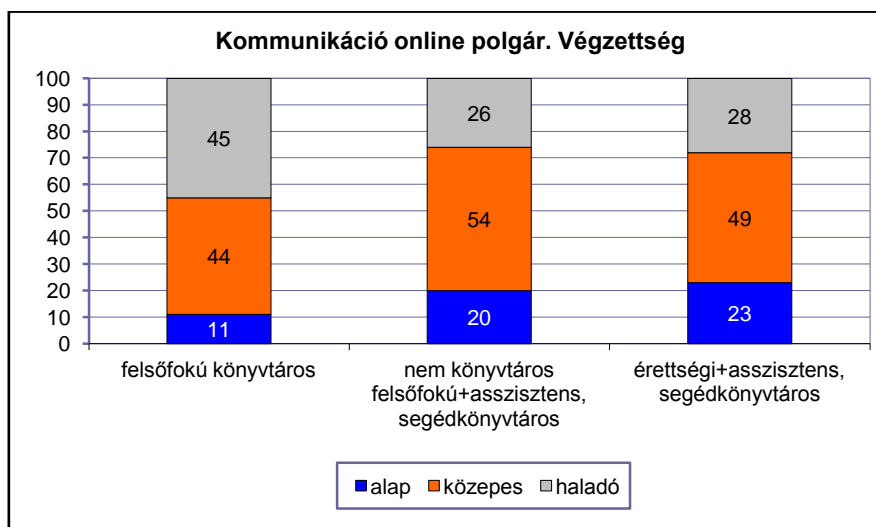
A könyvtáros és nem könyvtáros diplomások által elért haladó szint közötti legnagyobb különbség az online aktivitás terén tapasztalható, 19%. Tehát a könyvtáros diplomával rendelkezőkre sokkal inkább igaz, hogy aktív résztvevői az online térnek, tudják, hogy hogyan lehet aktívan bekapcsolódni az online részvételbe, és számos különféle online szolgáltatást képesek használni. A kompetencia részletes eredményeit a 11. ábra tartalmazza.

9. ábra Kommunikáció. Végzettség

10. ábra. Haladó szint. Kommunikáció

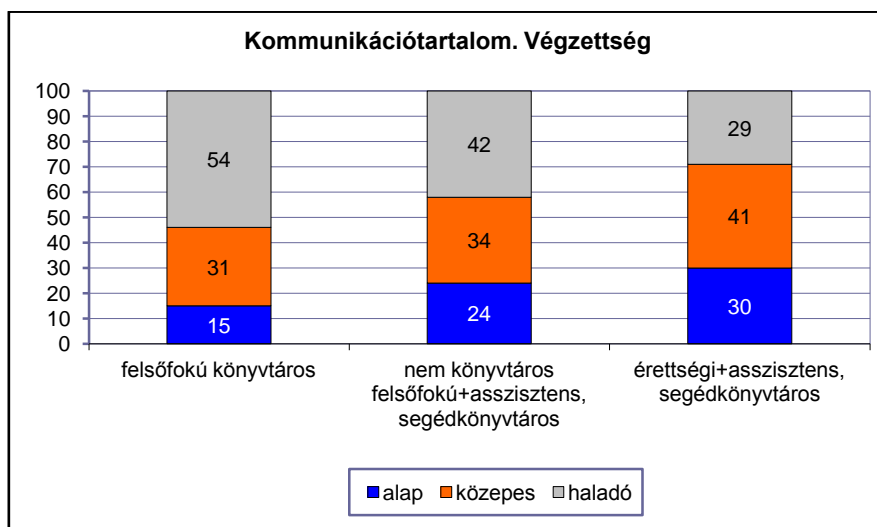

11. ábra Online polgár. Végzettség

Kifejezetten nagy fölényrel rendelkeznek haladó szintű kompetenciával a tartalommegosztás területén is a könyvtáros végzettségűek, 12%-nyi az előnyük. Ez azt jelenti, hogy sokkal inkább képesek az online közösségekben, hálózatokon, együttműködési felületeken információt, tartalmat és forrásokat megosztani másokkal, mint a nem könyvtáros diplomával rendelkezők.

A 12. ábra azt is világosan jelzi, hogy az érettségi-zettek lemaradása még jelentősebb, feleannyian állnak haladó és kétszer annyian alapszinten, mint a felsőfokú könyvtáros végzettségűek.

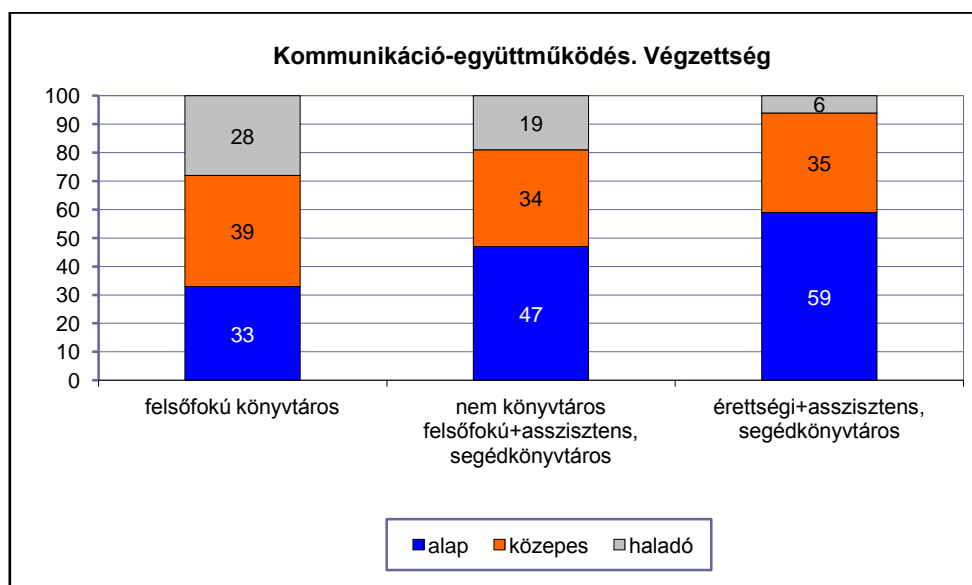
A kollaborációs eszközökön történő együttműködés alapvetően nem erős kompetenciája a könyvtárosoknak, ennek ellenére viszonylag nagy a különbség a digitális környezetben történő kollaboráció végzésének haladó szintjei között. A felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők körében is csak 28%-nyian állnak haladó szinten, de sajnos ezzel is messze meghaladják a másik két csoport eredményeit. Ők azok, akik gyakran és magabiztosan használnak számos kollaborációra alkalmas eszközt, hogy együttműködjenek másokkal a források, a tudás és a tartalom előállításában és megosztásában.

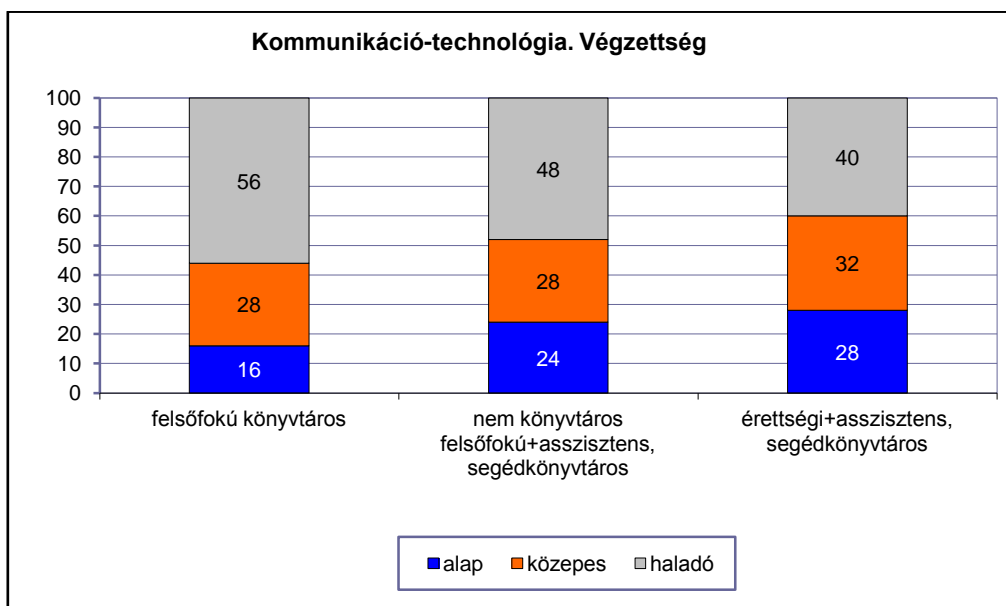
12. ábra Tartalommegosztás. végzettség

Az együttműködés terén az alapszinten lévők arányára van leginkább hatása a szakirányú felsőfokú végzettségnek, vagy éppen hiányának. A csak érettséggel és asszisztens vagy segédkönyvtáros szakképzettséggel rendelkezők meglehetősen nagy arányban, majdnem 60%-ban csak alapszinten állnak. Tehát számukra az együttműködés az e-mailben küldött fájlcsatolással be is fejeződik. A terület eredményeit a 13. ábra tartalmazza.

Egyik meglepő eredménye a vizsgálatnak, hogy a felsőfokú könyvtáros tanulmányok még arra is jelentős hatással vannak, hogy mennyire képes a könyvtáros az online kommunikációt szolgáló eszközök széles skáláját használni, és a digitális kommunikációnak a céljaihoz leginkább illeszkedő módjait és útjait alkalmazni. Továbbá arra is hat a képzés, hogy a könyvtárosok a célközönséghez tudják igazítani a kommunikációjuk módját és formáját, valamint képesek menedzselni, fogadni a kommunikáció különböző típusait (14. ábra).

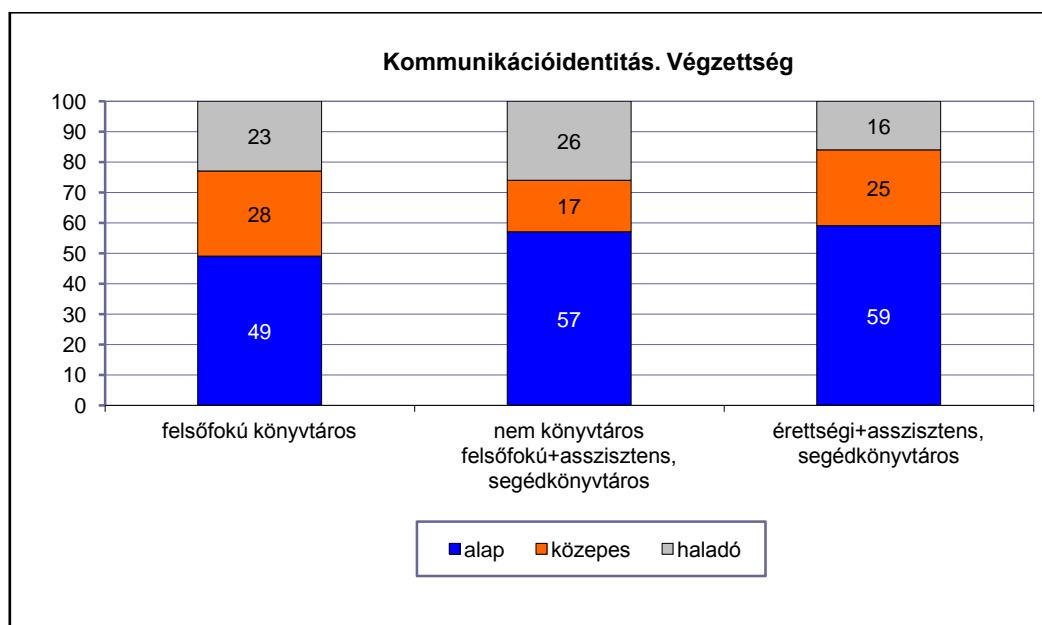
13. ábra Együttműködés. Végzettség

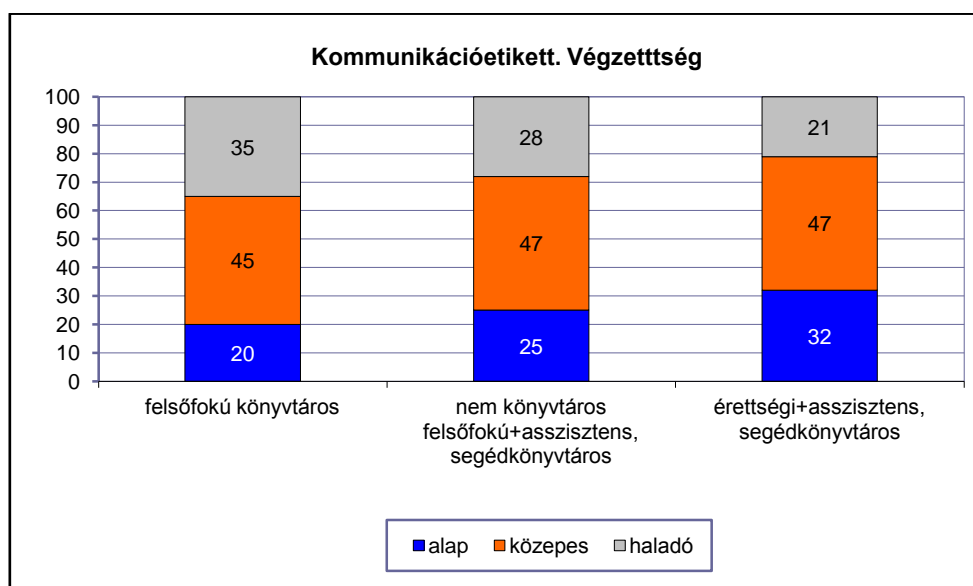
14. ábra **Technológia. Végzettség**

Az online etikett és a digitális személyazonosság menedzselése nem kifejezetten végzettségfüggő kompetenciák, ahogyan azt a 15. és 16. ábrák is mutatják. Sőt, a digitális személyazonosság me-

nedzselése az egyetlen kompetencia, amely birtoklásában a nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkezők állnak legnagyobb arányban haladó szinten (26%).

15. ábra **Identitás. Végzettség**

16. ábra Etikett. Végzettség

Nyilvánvalóan nem lehet véletlen, hogy a kommunikációs kompetenciák jelentős részének megszerzésére is számottevő hatást gyakorol a felsőfokú könyvtárosképzés. A közelmúltig érvényes képzési és kimeneti követelményekben, a következő részek egyértelműen igazolják az előbbi feltevés helytállóságát. A mesterszak kapcsán a következőképpen fogalmaz a KKK:

„A mesterképzési szakon végzettek alkalmasak:

- hatékony tájékoztatásra és információszolgáltatásra a hagyományos információforrások és a korszerű információs technológiák felhasználásával,
- a könyvtárakban keletkezett és kezelt információk szolgáltatására a társadalmi elvárásoknak és az információs piac igényeinek megfelelően,
- a gazdasági, politikai, igazgatási, kulturális, tudományos és más (pl. szolgáltatási, egészségügyi stb.) területeken jelentkező szakirodalmi információs igények magas szintű kielégítésére, számítógépes információs rendszerfejlesztési feladatok végzésére,
- külföldi szakmai kapcsolatok építésére...” [6]

Az alapképzést a 2016/2017-es tanévig szabályozó KKK a következő, a kommunikációs kompetenciákra is befolyást gyakorló részeket tartalmazza:

„Az alapképzés birtokában az informatikus könyvtárosok ismerik:

- az informatikai és infokommunikációs eszközök, módszerek, technikák alkalmazásának, hasznosításának lehetőségeit...;

- a feladataik ellátásához szükséges szervezési, marketing, kapcsolattartási és
- ... alpfogalmakat, alapelveket.

Az alapképzés birtokában az informatikus könyvtáros képes, illetve alkalmas:

- az informatikus könyvtáros munkához szükséges szóbeli, írásbeli, idegen nyelvi, interperszonális és a felhasználókkal való kommunikációs, prezentációs, készségek elsajátítására, fejlesztésére;
- idegen nyelven és a kommunikáció legújabb eszközeivel kommunikálni;...”[5]

A tartalom-előállítás kompetenciaterület eredményei végzettség szerinti részletezésben

A felmérés általános eredményeinek ismertetésekor már szó volt arról, hogy a tartalom-előállítás kompetenciája napjainkban az egyik legfontosabb könyvtáros digitális kompetencia, és éppen ezért rendkívül aggasztó, hogy csak nagyon kis arányban állnak a könyvtárosok haladó szinten (23%). Ami talán még rosszabb, hogy ez az a kompetencia valamennyi digitális kompetencia közül, amelyet a legtöbben birtokolnak csak alapszinten a könyvtárosok közül, 41%-uk. Közepes szinten a könyvtárosok 36%-a áll.

A digitális környezetben végzett tartalom-előállítás tanult kompetencia, ebbe nem lehet beleszületni, ezt nem lehet ellesni másoktól, egész egyszerűen meg kell tanulni a különböző programokat, fejlesztő eszközöket, és a jogi környezetet jelentő szerzői

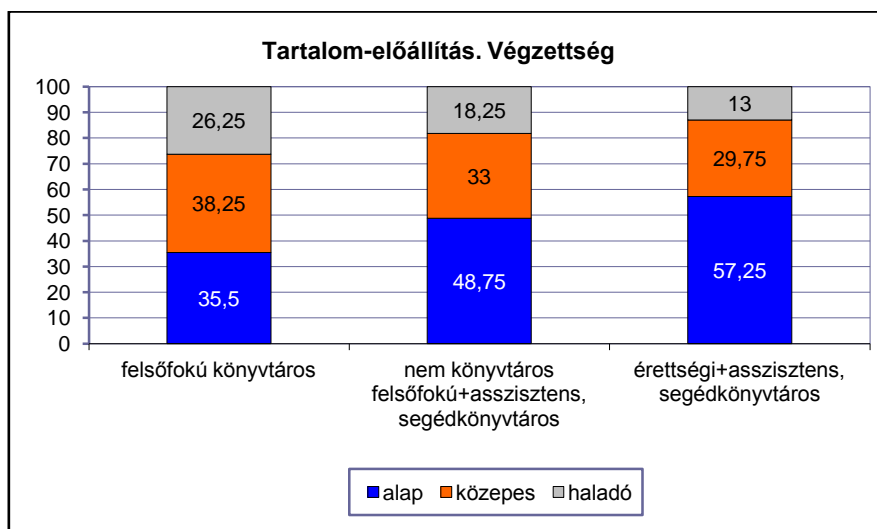
jogi előírásokat. Viszonylag rövid ideje vált az egyik alapvető könyvtáros digitális kompetenciává a tartalom-előállítás, de törekedni kell arra, hogy rövid időn belül a lehető legtöbb könyvtáros haladó szintre jusson ezen a fontos területen.

A tartalom-előállítás kompetenciaterület négy kompetenciát foglal magába, ezek: a tartalom fejlesztése, a tartalom kreatív és innovatív újraformálásának képessége, a szerzői jog és a programozás.

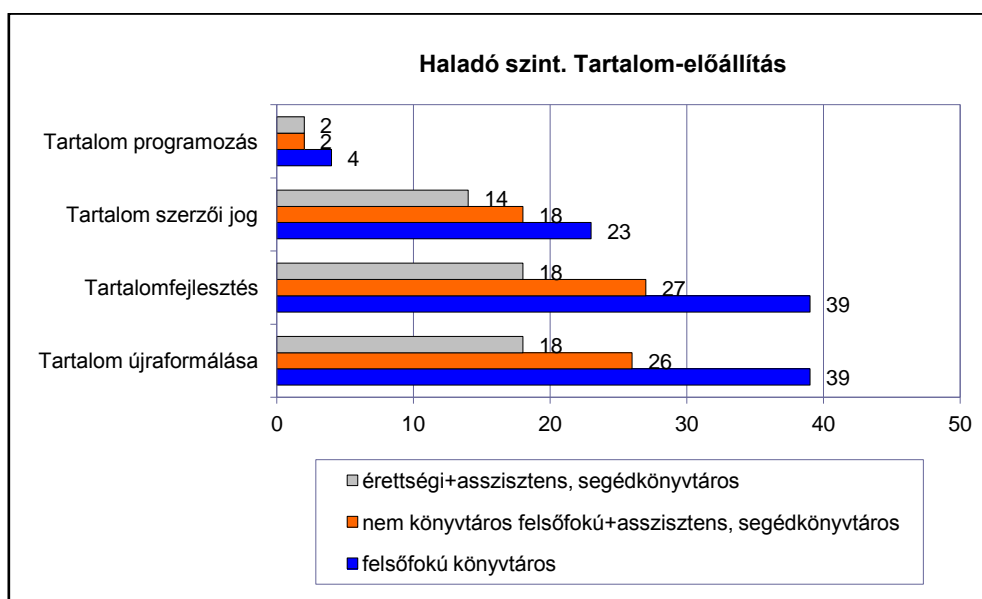
Az összefoglaló 17. ábra még csak visszafogottan jelzi, hogy a felsőfokú könyvtáros szakirányú vég-

zettség pozitívan hat a tartalom-előállítás kompetenciaterülethez tartozó kompetenciák megszerzésére és birtoklására. Bizonyos kompetenciák esetében azonban a könyvtáros végzettség erőteljesen érezteti pozitív hatását.

Viszonylag erősebb kompetenciák, az alapvetően gyenge kompetenciaterületen belül a tartalom újraformálása és a tartalom létrehozása (fejlesztés). Ezt a két kompetenciát a nem könyvtáros diplomával rendelkezők közül lényegesen kevesebben birtokolják haladó szinten, mint a könyvtáros diplomával rendelkező kollégáik (18. ábra).

17. ábra Tartalom-előállítás. Végzettség

18. ábra Haladó szint. Tartalom-előállítás

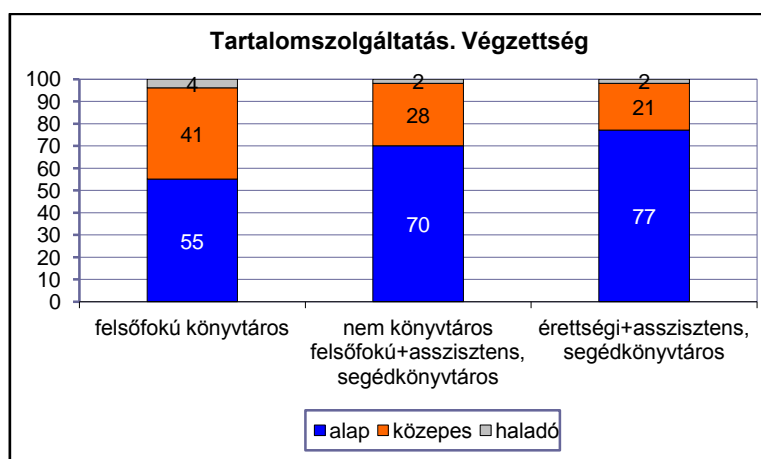
Tehát azok a könyvtárosok, akiknek könyvtárszakos felsőfokú végzettségük van, lényegesen nagyobb valószínűséggel képesek arra, hogy különböző formátumban, platformon és környezetben digitális tartalmat állítsanak elő, és meglévő tartalmi elemek vegyítésével új tartalmat hozzanak létre, mint a nem szakos végzettségű kollégáik.

A programozásban a felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezőknek is csak 4%-a áll haladó és 41%-a közepes szinten. A szintek aránya a nem szakirányú felsőfokú végzettségűek körében a haladó szintet tekintve minimális eltérést mutat (2%), de a közepes szint vonatkozásában már nagyon jelentős a különbség. A közepes szinten állók aránya csak 28% az egyéb diplomával rendelkezők körében. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárosként végzettek között 13%-kal többen vannak, akik számos módosítást végre tudnak hajtani a használt szoftveren vagy alkalmazáson (speciális beállítások, a program alapvető módosításai). Ez

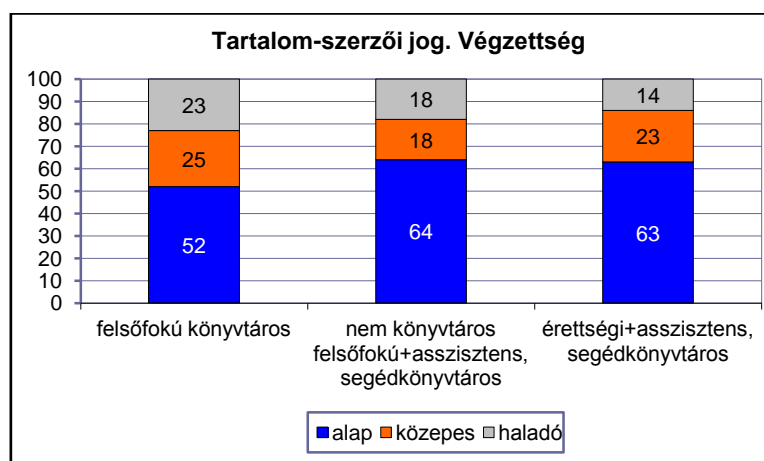
lehet például egy egyszerű weblapszerkesztővel egyszerű honlap létrehozása. A programozás kompetencia részleteit a 19. ábra mutatja.

Sajnos a szerzői jog területén a könyvtáros felsőfokú végzettség nem jelent érdemi különbséget a haladó, sőt még a közepes jártassági szint tekintetében sem. Ez a kompetencia végzettségtől függetlenül nagyon gyenge a könyvtárosok körében (20. ábra). A szakirányú végzettséggel rendelkezőknek is csak mintegy ötöde tudja, hogy milyen különféle licencek vonatkoznak az általuk használt és előállított információkra, forrásokra, tartalmakra.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a vizsgálatban résztvevő, 2016-ban és 2017-ben könyvtáros felsőfokú végzettséget szerző húszas éveikben járó könyvtárosok körében a programozást haladó szinten gyakorlók aránya már 31%, a közepes szinté 45%, a szerzői jog esetében pedig 10% a haladó és 52% a közepes szint aránya.

19. ábra. Programozás. Végzettség

20. ábra Szerzői jog. Végzettség

A képzési és kimeneti követelmények felől vizsgálva a tartalom-előállítás kompetenciaterület eredményeit, a következő megállapításokat lehet tenni.

A szerzői jog területén tapasztalt gyenge eredmény nem magyarázható sem az alapképzés, sem pedig a mesterképzés követelményrendszerének hiányosságaival. Mindkét dokumentum tartalmazta erre vonatkozó kitételeket már a korábbiakban is a következők szerint:

„A mesterképzési szakon végzettek ismerik:

- a könyvtárak működésével, az informatikai rendszerek és alkalmazások használatával, valamint a tartalomszolgáltatással kapcsolatos jogi szabályozást, ...” [6]

„Az alapképzés területén az informatikus könyvtárosok ismerik:

- a hazai és európai uniós könyvtári és információgazdasági stratégiákat, jogi szabályozásokat, intézményrendszereket, programokat;” [5]

A programozás haladó szintű elsajátításának is megteremtette a képzési követelményrendszer az elvi kereteit, miszerint:

„A mesterképzési szakon végzettek alkalmasak:

- a korszerű internetalapú technológiák alkalmazására, például dinamikus weblapok készítésére, ... [6]

„Az alapképzés területén az informatikus könyvtárosok ismerik:

- a számítógépes információszolgáltatási rendszerek alkalmazásával, működtetésével, fejlesztésével, ... kapcsolatos alapelveket;

A programozás területén tapasztalt gyenge eredmények mögött valószínűleg az állhat, hogy az egyes képző intézmények eltérő hangsúlyt fektettek ennek az ismeret- és készségterületnek az elsajátítására.

A tartalom létrehozása és a meglévő tartalmak újraformálása részletesen megjelenik a képzési követelményekben is. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy ez a két kompetencia kifejezetten erősnek bizonyult a szakos végzettségűek körében.

A mesterképzés KKK-ja úgy fogalmaz, hogy „a szakon végzettek alkalmasak:

- a korszerű internetalapú technológiák alkalmazására, például dinamikus weblapok készítésére,

- a meglévő információk új szempontok szerinti feldolgozására, valamint új információk előállításával hagyományos és webes tartalomszolgáltatás nyújtására” [6]

Az alapképzésben végzettek pedig ismerik:

- „az informatikai és infokommunikációs eszközök, módszerek, technikák alkalmazásának, hasznosításának lehetőségeit, ... az elektronikus dokumentumok létrehozásával kapcsolatos alapelveket; [5]

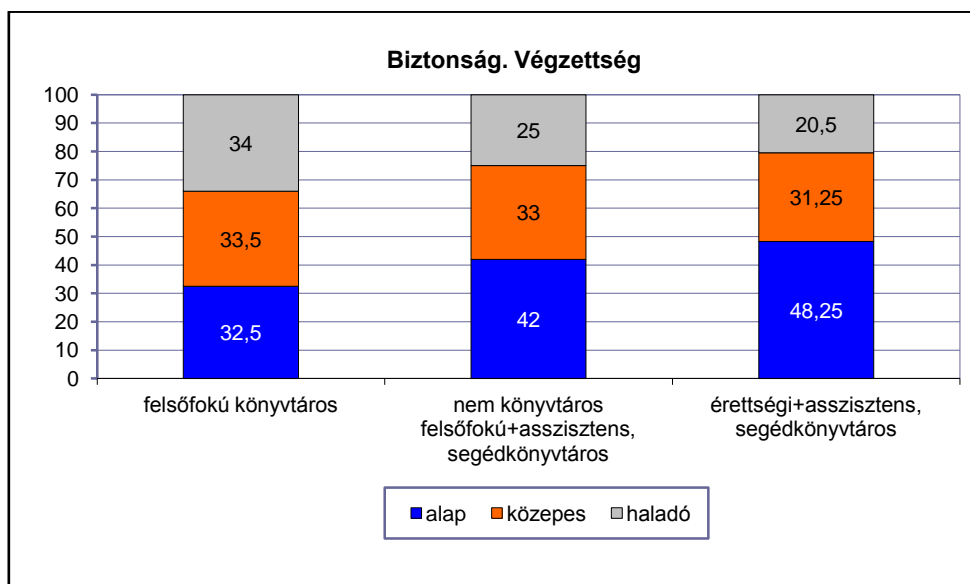
A biztonság kompetenciaterület eredményei végzettség szerinti részletezésben

A biztonság kompetenciaterület az eszközvédelem, adatvédelem, egészségvédelem és a környezetvédelem kompetenciákat tartalmazza.

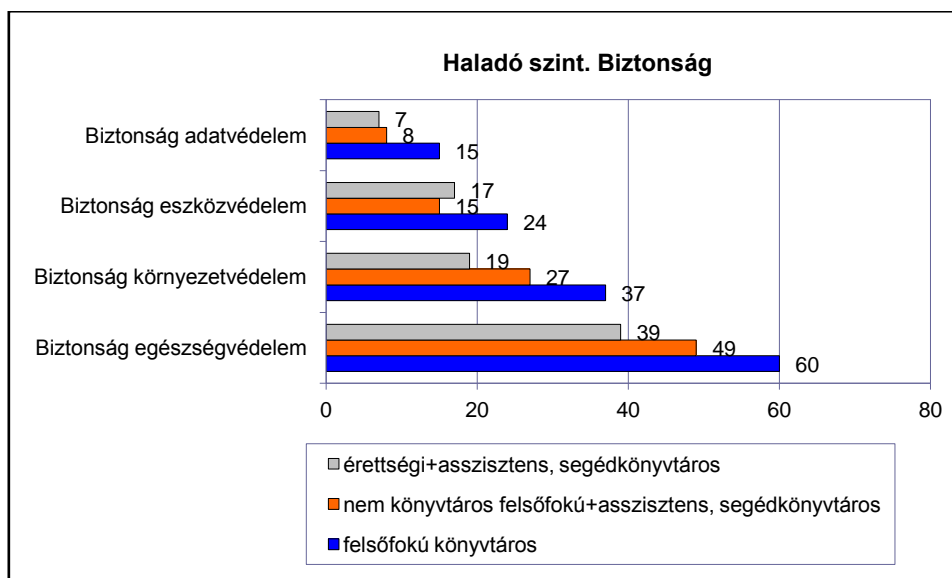
A biztonság kompetenciaterület egészére és az egyes kompetenciákra is befolyással van a végzettség. Az érettségivel és asszisztens vagy segédkönyvtáros végzettséggel rendelkezők közel felének csak alapszintű digitális biztonsági kompetenciája van, míg a felsőfokú könyvtáros végzettségűek közül csak körülbelül egyharmadnyian állnak alapszinten, ahogyan azt a 21. ábra mutatja.

A könyvtárosok a digitális technológia és az egészségvédelem összefüggéseivel vannak tisztában a legnagyobb arányban haladó szinten. Ez azt jelenti, hogy 54%-uk tudja, hogy hogyan használja helyesen a technológiát annak érdekében, hogy elkerülje az egészségügyi problémákat, továbbá azt is, hogy hogyan találja meg az online és az offline világ között a helyes egyensúlyt. A felsőfokú könyvtáros végzettséggel rendelkezők közül sokkal többen ismerik a digitális technológia egészségügyi hatásait haladó szinten, mint a nem könyvtáros diplomások, 60% és 49% (22. ábra).

Érdekes, hogy a digitális technológia környezeti hatásairól csak keveseknek van haladó ismerete. A haladó szinten állók már tájékozottak a technológiának a mindennapi életre, az online fogyasztásra és a környezetre gyakorolt hatásával kapcsolatos álláspontokról. Ezen a szinten a könyvtáros végzettségűeknek is csak mindössze 37%-a, az egyéb diplomával rendelkezőknek pedig csak 27%- áll. A közepes jártassági szintet, tehát a technológia használatának környezetre gyakorolt pozitív és negatív sajátosságainak ismeretét, nem befolyásolja különösebb mértékben a végzettség.

21. ábra Biztonság. Végzettség

22. ábra Haladó szint. Biztonság

Az eszközvédelem egyik végzettség szerinti csoportban sem kimagaslóan erős kompetencia, de a könyvtáros felsőfokú végzettség még ezen, a viszonylag gyengébb készségen is sokat erősít. A haladó szinten állók aránya körükben 24%-os, míg az egyéb felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében csak 15%. Ők azok, akik gyakran frissítik a védelmi stratégiájukat. Képesek cselekedni, ha a készülékük veszélyben van. Érdekes, hogy az érettséggel rendelkezők közül többen állnak haladó szinten, mint a nem könyvtáros diplomával rendelkezők közül.

Az adatvédelem az eszközvédelemhez hasonlóan gyenge kompetenciája a közkönyvtárosoknak. A felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkezők közül is viszonylag sok könyvtáros, 34%-nyian, csak alapszintű adatvédelmi kompetenciával rendelkeznek. Haladó szinten mindössze 8%-uk áll, de még ezzel is jelentősen megelőzik a másik diplomás könyvtáros csoportot, amelyben a haladó szint aránya mindössze 20,5%. Tehát mindössze ilyen arányban vannak, akik gyakran változtatják az online szolgáltatások alapértelmezett adatvédelmi beállításait, hogy fokozzák a magánszférájuk

védelmét. Ők azok, akik tájékozottak és széles körűen értik az adatvédelmi kérdéseket, és tudják, hogyan gyűjtődnek és kerülnek felhasználásra az adataik.

A biztonság kompetenciaterület nem kifejezetten könyvtáros szakmaspecifikus kompetenciákat tartalmaz, így a képzési és kimeneti követelményekből direkt módon nem vezethető le, hogy miért is teljesítettek a szakos végzettségűek ezen a területen is jobban. Feltételezhető, hogy az alap- és mesterképzés során az informatikai ismeretek elsajátításakor a digitális biztonság egyes kérdései is szóba kerülnek.

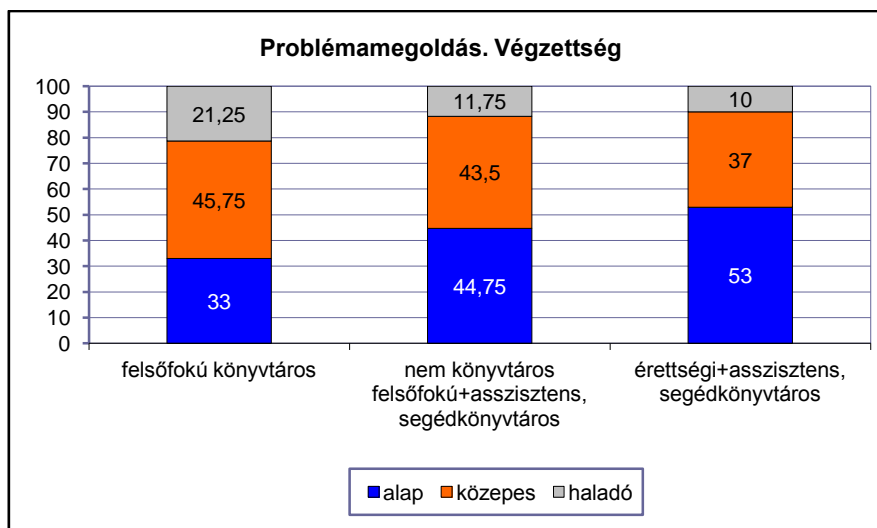
A problémamegoldás kompetenciaterület eredményei végzettség szerinti részletezésben

A problémamegoldás kompetenciaterületen a felsőfokú szakirányú könyvtáros végzettség nem jelent jelentős előnyt a többi végzettséggel szemben, ahogyan azt a terület összefoglaló eredményeit tartalmazó 23. ábrán láthatjuk. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a könyvtáros diplomával rendelkezők ne állnának minden egyes problémamegoldási kompetencia esetében a legnagyobb arányban haladó, és a legkisebb arányban alapszinten. A nem könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkezők hasonló arányban állnak alap

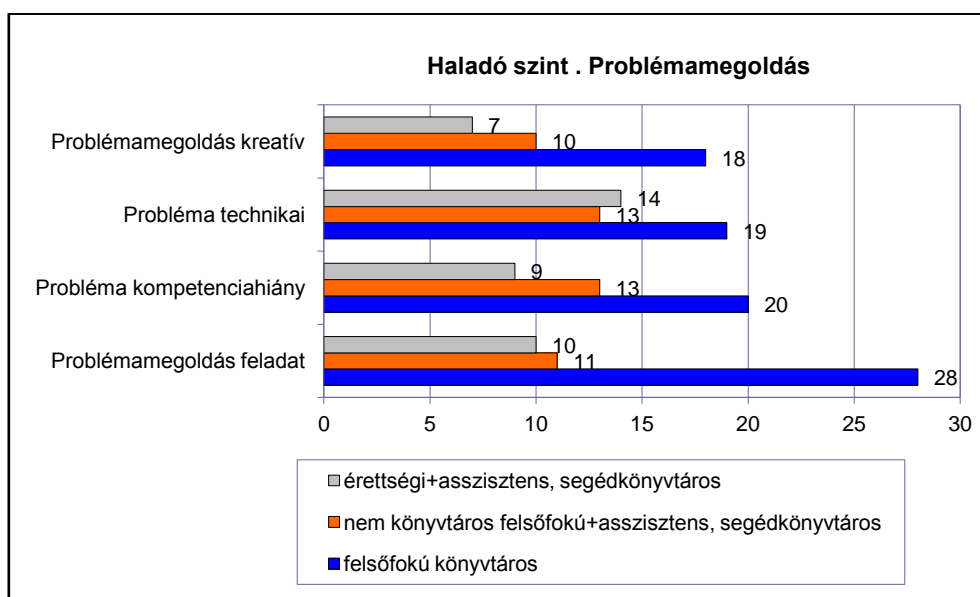
szinten a digitális környezetben történő problémamegoldás terén, mint az érettségivel rendelkezők.

A könyvtáros diplomások erőteljesebben birtokolják a feladathoz illeszkedő technológia megválasztásának kompetenciáját (24. ábra). Közel egyharmaduk áll haladó szinten, ami azt jelenti, hogy tájékozottan tudnak dönteni arról, hogy milyen eszközt, alkalmazást, szoftvert vagy szolgáltatást használjanak, ha ismeretlen, nem szokványos feladatot kell megoldaniuk, és tisztában vannak az új technológiai fejlesztésekkel. Az egyéb diplomával rendelkezők és az érettségizettek körében csak minden tizedik könyvtáros képes az előbbieken leírtakra. A két diplomás csoport között 17%-nyi a haladó szinten tapasztalt különbség. Ez az egyik olyan kompetencia, amelyre a felsőfokú könyvtárosképzés kifejezetten erős befolyással van.

A technológia kreatív és innovatív felhasználása proaktívan együttműködve másokkal, sajnos a könyvtáros felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében is gyenge, mindössze 18%-uk áll haladó szinten. Alapszinten viszont 51%-uk, ami ugyan már azt jelenti, hogy képesek a technológiát kreatív módon használni, de ezen a kompetenciaszinten még nyoma sincs az innovatív tartalmak előállításának, proaktív módon együttműködve másokkal. A nem könyvtáros diplomásoknak mindössze 10%-a áll haladó szinten, és 62%-a alapszinten.

23. ábra Problémamegoldás kompetenciaterület. Végzettség

24. ábra Haladó szint. Problémamegoldás

A technikai problémák megoldásában a leggyengébb a felsőfokú könyvtáros végzettségnek a kompetenciára gyakorolt hatása. Minden jártassági szint birtoklásában jobbak az eredményeik, a másik két csoporthoz mérten, de nincsenek kiugró értékek. A haladó szint esetében a könyvtáros diploma 6%-os előnyt jelent az egyéb diplomákhoz képest.

A digitális kompetenciahiányukra is kritikusan tekintenek azok, akiknek felsőfokú könyvtáros végzettségük van. Minden ötödik közülük rendszeresen frissíti digitális kompetenciaszükségeit, és tudja, hogy hogyan tanuljon meg új dolgokat. A felsőfokú könyvtáros képzés egyértelműen nyitottabbá teszi a hallgatókat a digitális világ újdonságainak befogadására és a befogadás iránti igényre. Az egyéb diplomásokra kisebb mértékben jellemző a digitális kompetenciaszint karbantartásának igénye.

Ahogy arról már volt szó, a feladathoz illeszkedő technológia megválasztásának kompetenciáját haladó szinten kiugróan nagy fölénnyel, a könyvtáros diplomával rendelkezők birtokolják. A képzési követelmények tükrében ez nem lehet a véletlen műve. Mind az alapképzés, mind pedig a mesterképzés alapidokumentuma tartalmaz a kompetenciához szorosan köthető elemeket. Például:

„A mesterképzési szakon végzettek alkalmasak:

- az információelemzés és információtervezés módszereinek alkalmazására, ... informatikai szolgáltatások előállítására, tervezésére, szerve-

zésére és működtetésére, számítógépes szakirodalmi információs és információkereső rendszerek alkalmazására, adaptálására és fejlesztésére,

Az alapfokozat birtokában az informatikus könyvtárosok ismerik:

- az informatikai és infokommunikációs eszközök, módszerek, technikák alkalmazásának, hasznosításának lehetőségeit...”[6], [5]

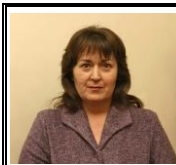
A KKK-kat elemezve megtalálható a digitális kompetenciahiány kezelésének készsége is mint elsajátítandó könyvtáros kompetencia. A mesterképzés alapidokumentuma szerint a végzettséget megszerző könyvtárosok képessé válnak a tudományos munkavégzésre, önmaguk művelésére és a megszerzett szakműveltség továbbfejlesztésére, megújítására, az újabb tudományos eredmények és eszközök megismerésére és alkalmazására. Mindezek mellett képességgel és kellő motivációval rendelkeznek az állandóan változó társadalmi igények felismerésére, reflexiójára, a folyamatos önképzésre, az életen át tartó tanulásra, valamint a meglévő tudás és képességek (ön)kritikus értékelésére. [6]

Irodalom

- [1] Martzoukou, K. – Elliott, J. The development of digital literacy and inclusion skills of public librarians. Communication in information literacy. vol. 10. issue 1. 2016.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1103402.pdf>. p. 112.

- [2] 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=196922.325525
- [3] DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe. <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC83167.pdf>
- [4] Eszenyiné Borbély Mária: A magyar könyvtárosok digitális kompetenciamérésének lehetséges fogalmi kerete és indikátorai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 63. évf. 2016. 6–7. sz. p. 236-243.
- [5] ALAPKÉPZÉSI ÉS HITÉLETI SZAKOK JEGYZÉKE. www.nefmi.gov.hu/felsooktatas/kepzesi-rendszer/alapkepzesi-szakok-kkk
- [6] MESTERKÉPZÉSI SZAKOK JEGYZÉKE. www.nefmi.gov.hu/felsooktatas/kepzesi-rendszer/mesterkepzesi-szakok-kkk

Beérkezett: 2018. III. 22-én.

Eszenyiné Borbély Mária
a Debreceni Egyetem Informatika
Kar, Könyvtárinformatika
Tanszékének adjunktusa.
E-mail: drborbely@gmail.com